

KRIMINALVETENSKAPLIG FORSKNING OCH KRIMINALPOLITIK*)

AV RAIMO LAHTI

I. Med begreppet brottslighetsforskning eller med epitetet kriminalvetenskap kan man avse all slags forskning som gäller brottslighet. Uppfattad på detta sätt omfattar *kriminalvetenskaperna* såväl den social- och beteendevetenskapliga forskning som gäller brottslighetsfenomen och åtgärder för bekämpande av brottsligheten (närmast kriminologi och kriminalistik) som den rättsvetenskapliga forskning som gäller brottslighet och brottspåföljder (straff- och straffprocessrätt).¹ Av brottslighetsforskningens delområden skall *kriminologin* i detta sammanhang bli föremål för en närmare granskning.

Även *kriminalpolitiken* kan uppfattas som ett mycket vittomspännande begrepp. För det första kan man tala både om *praktisk* och om *vetenskaplig* kriminalpolitik, på samma sätt som politik kan utgöra dels en del av det samhälleliga beslutsfattandet, dels ett delområde inom den samhällsvetenskapliga forskningen. Sedd ur denna synvinkel är den vetenskapliga kriminalpolitiken dock innehållsmässigt i mycket lik *tillämpad kriminologi*.

Även den praktiska kriminalpolitiken, som här granskas närmare, kan definieras på olika sätt. Enligt den vidaste definitionen omfattar begreppet allt sådant samhälleligt beslutsfattande som gäller brottslighetsfenomen och särskilt bekämpande av brott, medan en granskning ur snävare perspektiv å sin sida gäller myndigheternas åtgärder inom ramen för systemet för brottslighetskontroll (särskilt när det gäller stiftandet eller tillämpningen av straff- och straffprocessrätt). Beslutsfattandet täcker således närmast den av myndigheterna bedrivna verksamheten, beslutsprocessen (inklusive, förutom själva beslutandet, också planerings- och verkställighetskedan); det mest betydande beslutsfattandet sker i samband med lagberedning och lagstiftning.²

I kriminologiska och kriminalpolitiska definitioner ses begreppet brott vanligen legalistiskt, dvs. som en benämning på handling för vilken straff stadgats i lag. Det är dock skäl att pointera kriminologins nära anknytning till den forskning som gäller avvikande beteende och social kontroll. Sålunda har man i allt högre grad börjat fästa uppmärksamhet vid helheten av allt det samhälleliga beslutsfattande som gäller allt avvikande (icke-önskvärt) beteende, både brottslighet och sådant beteende som åtminstone kan jämföras med straffbart beteende. Begreppet *kontrollpolitik* håller på att bli en vedertagen benämning för denna helhet, som omspannar ett vidare fält än kriminalpolitiken.³

---

*) Föredrag som hållits vid gemensamt sammanträde av Suomalainen Tiedeakatemia/Academia Scientiarum Fennica (Finska Vetenskapsakademien) i Helsingfors 9.12.1985, kompletterat med noter. - Föredraget var i hög grad inspirerat av *Inkeri Anttilas* vetenskapliga verksamhet.

2. Sedan gammalt har man understrukit den intima växelverkan mellan *brottslig-hetsforskning* och *kriminalpolitik*. Redan vid tidpunkten för kriminologins uppkomst för över hundra år sedan spred sig från Mellaneuropa ett straffrättsligt tänkesätt som gick ut på att brott och straff bör betraktas såväl ur sociologisk och antropologisk som ur juridisk synvinkel. Straffhot och straff skulle syfta till att bekämpa brottsligheten, och behandlingen av de personer som begått brott, skulle bestämmas enligt personens egenskaper. Den äldre ideologin, som återspeglas i vår strafflag av 1889 i sin ursprungliga form, karakteriseras av kravet att straffet i första hand bör innebära en rättvis vedergällning för begången oförrätt.⁴

De internationella vetenskapliga organisationerna inom straffrättens och kriminologins område samt, sedan Förenta Nationerna grundades, även FN:s vederbörande organ har spelat en central roll för spridningen av information om undersökningsresultat och tänkesätt som gäller straffrätt och brottslighet. I takt med att brottsligheten i allt högre grad internationaliseras och när vissa slag av internationella brott (såsom terrorism, organiserad narkotikabrottslighet, allvarligt förorenande av miljön) i sin värsta form utgör ett hot mot hela mänsklighetens framtid, har det blivit nödvändigt att öka såväl det världsomfattande som det regionala samarbetet och att intensifiera utbytet av information inom kriminalpolitiken, samt att koordinera de åtgärder som inom olika länder vidtas för att bekämpa brottsligheten. Det finns talrika tecken på att en dylik *regional kriminalpolitik* håller på att utvecklas, bl.a. inom de länder som hör till Europarådet och inom de nordiska länderna. Även FN har vidtagit åtgärder i syfte att utstaka kriminalpolitiska riktlinjer som kan godkännas globalt och försökt få till stånd internationella avtal som gäller detta område.⁵

Det må nämnas att *Helsingfors kriminalpolitiska institut*, som är verksamt i anslutning till FN, har verkat i Finland sedan år 1982. Institutets syfte är att möjliggöra ett regelbundet utbyte av kriminalpolitisk information och sakkunskap mellan europeiska länder som företräder olika samhälleliga och ekonomiska system. Sedan år 1962 har *Nordiska Samarbetsrådet för Kriminologi* å sin sida stött den kriminologiska forskning som bedrivs i de nordiska länderna, ävensom på olika sätt främjat såväl samarbete mellan olika forskare som kontakterna mellan forskarna och beslutsfattarna. Sekretariatet för detta samarbetsråd, som underlyder de nordiska ländernas justitieministerier, arbetar sedan början av år 1986 för andra gången i Finland.

Vid en granskning av brottslighetsforskningens tillstånd ur global synvinkel kan man konstatera att kriminologin vuxit till sig enormt både kvantitativt och kvalitativt. De *resurser* som finns *tillgängliga för kriminologi*, eller för brottslighetsforskningen överhuvudtaget, är dock inte särdeles stora i de nordiska länderna, kanske dock med undantag av Sverige. Nordens största kriminologiska forskningsenhet verkar som en del av Brottsförebyggande rådet i Sverige, och detta organ, som syftar till att planera och koordinera brottsförebyggande åtgärder, har ett femtiotal permanenta eller tillfälliga funktionärer.⁶

Till åtskillnad från den skandinaviska modellen finns det inte i Finland en enda universitetstjänst i kriminologi, och vid Rättspolitiska forskningsinstitutets kriminologiska avdelning arbetar endast fem forskare. Till yttermera visso beslöt Helsingfors universitets konsistorium hösten 1985 föreslå att den enda rättssociologiska tjänsten som fanns vid våra högskolor skulle slopas (efter att biträdande professor *Paavo Uusitalo* blivit utnämnd för en extraordinarie personlig professur i ämnet).⁷

3. Det har visat sig att många av de *förväntningar som ställdes på kriminologin* under begynnelsekedet av denna vetenskaps utveckling har varit förtidiga eller överdimensionerade. Det råder ständigt avsevärda meningsskiljaktigheter bland forskarna, även när det gäller de mest centrala frågorna inom kriminologin. Trots årtionden av fortsatt intensiv forskning ser man inga större steg mot samstämmighet. En amerikansk forskare har åskådliggjort detta fenomen, som är karakteristiskt även för samhällsvetenskaperna i vidare bemärkelse, genom att säga att det i motsats till situationen inom den medicinska vetenskapen finns många kriminologiska undersökningar av tidigt datum som fortfarande är aktuella, och att den baskunskap som vid vart och ett tillfälle är väsentlig inte kan inrymmas i ett fåtal auktoritativa handböcker.⁸

Antalet divergerande åsikter växer naturligtvis ju längre man fjärnar sig från den kriminologiska grundforskningen och närmar sig tillämpad forskning och kriminalpolitik. Då kommer man in på de samhälleliga värde- och intressekonflikternas område. Det blir skäl att dryfta den värdemedvetna kriminologins möjligheter samt att fråga till vilken gräns en rationell diskussion om värden och värderingar kan föras inom kriminalpolitiken. Också dessa frågor skall beröras nedan, även om det primära syftet är att ge en *överblick över vissa utvecklingstendenser och aktuella problem inom kriminologin och kriminalpolitiken* i Finland och i *de övriga nordiska länderna*.

4. I Finland, såväl som i Sverige, sker största delen av den kriminologiska forskningen inom statliga forskningsanstalter som står utanför högskolorna: inom de ovannämnda organen Rättspolitiska forskningsinstitutet samt vid Brottsförebyggande rådet. Det är således förstäeligt att man just i dessa nordiska länder betonar *kriminologins bruksvärde*, och kriminologerna har i stor utsträckning deltagit i beslutsfattandet inom sitt gebit.

Vid en granskning av utvecklingen i Finland bör man observera att man från och med 1960-talet började skapa olika planeringssystem för statshushållningen och förvaltningen, och att man allmänt började förbättra möjligheterna att utnyttja forskningen vid samhällspolitiskt beslutsfattande. I detta brytningsskede influerades kriminologin i allt högre grad av ekonomisk och politisk vetenskap. Vidare började man även i den kriminalpolitiska debatten och vid kriminalpolitiska beslut tillämpa sådana metoder och infallsvinklar som anammats inom den samhällspoliti-

ska planeringen.⁹ I början av 1970-talet framlades i offentliga handlingar tanken på att kontrollpolitiken bör ses som en särskild, separat helhet inom den samhällspolitiska planeringen, vid sidan av sådana traditionella områden inom beslutsfattandet som ekonomisk politik, social- och kulturpolitik. Begreppet kontrollpolitik, som nämndes redan i början av denna framställning, togs i bruk i samband med uppkomsten av dessa tankegångar.

Kriminologin i de olika nordiska länderna är i många avseenden lika, även om de dock inte är stöpta i en och samma form.¹⁰ Olikheter finns t.ex. i det avseendet, att den samhälls- och beteendevetenskapliga infallsvinkelns roll varierar från ett land till ett annat. Också den sociologiskt orienterade kriminologin har olika tyngdpunkter och betoningar, även om det är tvivelaktigt att tala om klart urskiljbara olika skolor. Man kan generalisera och hävda att den för Finland, Sverige och kanske även för Danmark typiska kriminologin är mera empiriskt orienterad och syftar till praktisk tillämpning, när däremot den förhärskande norska kriminologin – såsom sociologin i allmänhet – kan karakteriseras som *kritisk teoretisk forskning*.

Även i de övriga nordiska länderna har den sistnämnda riktningen eller närliggande tankegångar dock sina företrädare. På inomvetenskapliga grunder har dessa kritiserat den allmänt rådande trenden att kriminologin i allt högre grad utgör tillämpad ämbetsverksforskning, istället för att resurser skulle ges till en oberoende och i allmänhet teoretiskt orienterad forskning som sker vid universitet. Det som ovan sagts angående tjänstesituationen när det gäller kriminologi i Finland gör vårt land särskilt blottställt för en sådan kritik.

5. Den uppfattning som är allmänt rådande i Finland och dessutom åtminstone i Sverige illustreras i ett verk av *Inkeri Anttila* och *Patrik Törnudd*. Den svenska upplagan av verket, som används som lärobok i Finland och Sverige, har den betecknande titeln »Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv« (1973).¹¹ Enligt detta verk har kriminologins uppgifter ökat i takt med differentieringen av de värden som står som målsättning för kriminalpolitiken. Kriminalpolitikens målsättning anses inte enbart bestå av en kamp mot brottsligheten eller att skydda samhället. I ett demokratiskt välfärdssamhälle bör man kunna förutsätta att en mångfald olika intressen och värden beaktas vid kriminalpolitiska beslut.

I analogi med detta förväntas den som ägnar sig åt tillämpad kriminologi ha ett allt mera *värdeomedvetet* grepp om sin uppgift – att ett visst forskningsresultat eller ett visst åtgärdsalternativ bedöms utgående från flera olika intressen och värden. Man är i allt högre grad intresserad inte enbart av att forska i och förklara olika former av brottslighet, utan även av de samhälleliga och individuella olägenheter brottsligheten såväl som åtgärderna för bekämpande av brottsligheten för med sig. I enlighet med detta har man utvecklat indikatorer även för att mäta dessa verkningar.

Ett drag som är karakteristiskt för Anttilas och Törnudds verk är att man i det *tydligare* än vad som varit vanligt förut *särskiljer de olika variabelnivåerna, som används inom brottslighetsförklaring*.¹² För det första kan man fråga sig vad det beror på att det inom mänskliga samfund i allmänhet förekommer brottslighet eller avvikande beteende. Svaret kan sökas t.ex. med hjälp av en *Émile Durkheimsk* analys av brottslighetens och brottslighetskontrollens funktioner/dysfunktioner.

En frågeställning av annat slag gäller vad det beror på att det inom olika samfund förekommer olika former av brottslighet, och att brottsfrekvensen är olika. Faktorer som skulle förklara fenomenet söks framför allt i samfundens strukturella och kulturella egenskaper, och ett sätt är att gruppera dessa faktorer enligt brottstillfällen, motivation för brott och definitioner på brott.

Inom den finländska kriminologin har de tidsmässiga och lokala variationerna i förekomsten av brott mot liv rönt särskilt stor uppmärksamhet. Sociologen *Veli Verkko*, som har kallats vårt lands första kriminolog och som meriterade sig med att utveckla statistikföringen av brott, ville förklara det internationellt sett stora antalet brott mot liv i Finland med vissa negativa drag i folkmentaliteten.¹³ Den moderna historiska kriminologins företrädare *Heikki Ylikangas* har å sin sida sökt samhällslika förklaringar till de perioder av våldsbrottslighet som förekommit i vårt land eller i vissa delar av landet. Vissa strukturella faktorer i samband med den ekonomiska utvecklingen utgör härvid den pådrivande sociala kraften: incitamentet till uppsvinget av våldsbrottslighet bottenar i att möjligheterna att klara sig och få sin utkomst har blivit mera diversifierade och olika, dvs. att det har sin källa i en på detta sätt uppfattad bristande jämlikhet.¹⁴

Den tredje frågeställningen lyder såhär: vad beror det på att vissa personer inom ett visst mänskligt samfund gör sig skyldiga till brott oftare än andra; vilka faktorer ökar sannolikheten för brottsligt beteende och i vilken grad gör de det? Denna frågeställning har varit det vanligaste objektet för kriminologiska undersökningar. Ett sådant forskningsintresse har ofta varit förknippat med ett intresse för straffets specialpreventiva verkan (som minskar den dömdes benägenhet för återfall) och med viljan att finna lämpliga sätt att behandla de personer som begått brott.

Det slag av frågeställningar som ovan skisserats har relativt sett förlorat terräng i nordisk kriminologi. Särskilt i Sverige har man dock gjort t.ex. omfattande longitudinella undersökningar om ungdomsbrottsligheten, och dessa har påvisat att lagstridigt beteende står i korrelation till en stor mängd sociala, socialpsykologiska, psykologiska och även fysiologiska faktorer. Enskilda variabelns värde som förklaring har dock visat sig vara litet. En samtidig förekomst av flera riskfaktorer kan visserligen t.o.m. betydligt öka benägenheten för brottslighet, men inte ens då finns det förutsättningar för tillförlitliga prognoser.

Beträffande faktorer som förklarar brottslighet på det individuella planet må ytterligare observeras att de situationsorienterade (rena) miljöfaktorerna röner allt

större uppmärksamhet. Tidigare har tyngdpunkten legat på motivationsorienterade teorier, inom vilka benägenheten att begå brott ofta ses som ett resultat av en utvecklingsprocess som sträcker sig bakåt t.o.m. till spädate barnaår. Man har även i allt högre grad börjat fästa uppmärksamhet vid faktorer som ökar riskerna för att falla offer för ett brott.

6. Tyngdpunkten inom den kriminologiska forskningen har således i Norden förflyttat sig något från brottslighetens lagbundenheter på individnivå till *förklaringar på samfundsnivå*. Den kommitté som har berett en totalreform av Finlands strafflag konstaterade i sitt principbetänkande att rön som gäller ett samfunds egenskaper i allmänhet är viktigare – ur kriminalpolitisk synvinkel – än sådana som gäller individers egenskaper.¹⁵ Ökningen av brottslighet i sådana välfärdsländer som de nordiska förklaras enligt ett dylikt tänkesätt framför allt med det ökande antalet brottstillfällen, med den relativt sett minskade effekten både av social kontroll och av åtgärder för social återanpassning samt med allt flera kriminaliseringar.¹⁶

De uppräknade faktorerna är intimt förbundna med sådana samhällseliga utvecklingsprocesser (urbaniseringen, den vetenskapligt-tekniska utvecklingen, ökad levnadsstandard) som i allmänhet uppfattas som övervägande positiva fenomen. I beslutsfattande som gäller dylika utvecklingsprocesser och verkningarna av dessa har kriminalpolitiska argument spelat en underlydande roll. Å andra sidan kan de *faktorer som i avgörande grad påverkar brottslighetsnivån* sällan regleras effektivt med traditionella kriminalpolitiska medel. I den nyare debatten har somliga personer ställt sitt hopp framför allt till de brottspreventiva strategier som syftar till att minska brottstillfällena.¹⁷ Oftare torde man dock hysa den rätt pessimistiska uppfattningen att kriminalpolitiska framsteg endast kan ske i små etapper, på vilken front kampen mot brottsligheten än må föras.¹⁸

De ovan berörda strävandena att öka kriminologins bruksvärde och kriminalpolitikens planmässighet var betecknande för debatten särskilt i början av 1970-talet. Senare har dessa strävanden visat sig innehålla orealistiska element, och man har även ställt sig allt mer kritiskt i fråga om deras centrala betydelse. I utredningar som gjorts har bl.a. konstaterats att det är *ovanligt* att *kriminologisk* såväl som övrig samhällsvetenskaplig *forskning utnyttjas rätlinjigt* och systematiskt inom beslutsfattandet. Forskningen – och forskarna – har dock synbarligen haft en betydelse för utformningen av kriminalpolitiska tänkesätt, och sålunda har man med hjälp av undersökningar kunnat bereda jordmånen för vissa reformprojekt.¹⁹

Den kriminologiska forskningen har för sin del medverkat till det ovan nämnda förändrade tänkesättet enligt vilket de värden man försöker uppnå med kriminalpolitiska medel ses mera differentierat än förr. Man vet också mera än förut om verkningarna av olika kriminalpolitiska medel. Det ökade antalet forskningsresultat har skapat skepsis mot att man med straffrättsliga påföljder skulle kunna minska dömda personers benägenhet för återfall, och mot att man med det straffrättsliga systemet överhuvudtaget skulle kunna motarbeta brottsligheten särdeles effektivt.

7. Även om de tankemodeller som syftar till rationell planering ibland blivit utsatta för skarp kritik har *förvaltningens planeringssystem* kommit för att stanna. En av finansministeriet tillsatt kommitté som avgav sitt betänkande i oktober 1985 föreslog åtgärder för att vidareutveckla dessa planeringssystem,²⁰ och 4.12.1985 tillsatte justitieministeriet en arbetsgrupp för att utreda behovet att skapa ett särskilt organ för planering och koordinering av olika brottspreventiva åtgärder samt för att även utreda övriga möjligheter att förbättra planeringen av dylika åtgärder.²¹

Den kriminalpolitiska forskningens och planeringens centrala värdeoretiska fråga gäller vad som kan anses utgöra *kriterierna för rationalitet* vid uppsättande av målsättningar och vid val av medel inom *kriminalpolitiken*. Helsingfors kriminalpolitiska institut, verksamt i anslutning till Förenta Nationerna, ordnade ett seminarium kring ämnet år 1984. Seminariets rapport har rubricerats »Effective, Rational and Humane Criminal Justice« (1984).²²

Det straffrättsliga systemet innehåller drag som avviker från de övriga officiella kontrollmekanismerna. De för straffrätten karakteristiska påföljderna – straffen – gör mycket kännbara intrång i de påföljdsdrabbade personernas rättigheter. Som motivering för detta påstående, som uttryckligen gäller (straffrättsliga) straff, kan man peka på inte endast vederbörande sanktionstypens reella kännbarhet, men även på den för straffet karakteristiska symboliska betydelsen: med straffet visas moraliskt ogillande och förorsakas avsiktligen lidande. Detta kännetecken påminner om straffrättens arkaiska bakgrund och håller ständigt vid liv frågan om hur vi kan moraliskt justifyera användning av straffrätt. Avsiktligt förorsakande av lidande lär inte vara moraliskt acceptabelt utan särskild motivering.

I den rättsfilosofiska eller kriminalpolitiska litteraturen har någon ostridigt accepterad uppfattning om straffrättens berättigade existens eller om dess rationella användningsområde och innehåll inte blivit befäst.²³ Man kan således säga att det ständigt pågår, och bör föras, en kritisk diskussion om den straffrättsliga lagstiftningens karaktär och uppgifter i samhället.

Enligt min uppfattning bör man sträva till att *kriminalpolitikens mål och medel dryftas på ett sätt som uppfyller de allmänna rationalitetskraven* för diskussion. Kriminalpolitiken borde framför allt vara *målrational*, för att följa det *Max Weberska* begreppscomplexet. Detta innebär att andelen av såväl värderationella som traditionsstyrda och emotionella element minskar inom denna sektor av beslutsfattandet.²⁴ Det torde dock vara realistiskt att gissa att de sistnämnda elementens andel även i framtiden kommer att vara stor inom den praktiska kriminalpolitiken, i synnerhet när det är fråga om straffrättslig lagstiftning.

8. Till slut skall jag i korthet, i andan av de rationalitetskrav jag uppställt, beskriva *de mål som bör uppställas för det straffrättsliga systemet*. Min beskrivning torde rätt långt motsvara de aktuella uppfattningarna inom den nordiska litteraturen på området.²⁵

Man anser att det straffrättsliga systemets relativa betydelse för att konformera människors beteende minskat. Trots detta motiverar man det straffrättsliga systemets existens med dess nyttoeffekter: med prevention och kontroll av brottslighet. Det straffrättsliga systemets struktur och funktion får dock inte bestämmas enbart på basen av utilitaristiska kriterier (ändamålsenlighet, effektivitet), utan även enligt kraven på rättvisa och humanitet. Såväl nytta som rättvisa (och humanitet) är således centrala begrepp.

Tyngdpunkten i det straffrättsliga systemets icke-utilitaristiska målsättningar – rättvisa och humanitet – ligger i en minskning av de repressiva dragen i detta system, framför allt i en sänkning av den allmänna straffnivån. Humanitetens princip har utan vidare en begränsande inverkan på användningen av det straffrättsliga systemet, och det anser jag att även rättvisepincipen i stort sett har.

Enligt det allmänna tänkesättet i Norden kan de uppräknade huvudsakliga rationalitetskriterierna för det straffrättsliga systemet – ändamålsenlighet, rättvisa och humanitet – långt motiveras parallellt utan att man, beroende på vilken princip det gäller, kommer till olika slutsatser när det gäller att utveckla systemet. För att detta vore möjligt bör vissa tilläggs villkor ställas på den närmare gestaltningen av innehållet i dessa principer.

Den allmänpreventiva verkningen är den mest centrala aspekten vid en bedömning av nyttan av straffrättsystemet. Man bör dock ta fasta på andra källor till allmänprevention än den avskräckande effekt straffhotet förväntas ha och som upprätthålls med en sträng straffnivå. På motsvarande sätt får rättvisa inte endast innebära formell rättvisa eller rättssäkerhet (såsom förutsebarhet), utan även en rättvisa och ett rättsskydd som definieras enligt vissa materiella, innehållsmässiga kriterier (såsom skälighet in casu).

Användningen av straff har den viktiga specialfunktionen att den skall visa social-etiskt ogillande av de icke önskade handlingar som lett till straff, och således inverka positivt på de rådande moral- och rättsuppfattningarna. I Norden har denna funktion sedan gammalt betonats, men det anses inte att det behövs någon sträng straffnivå för detta. De rådande uppfattningarna skiljer sig dock från varandra i fråga om i vilken utsträckning det straffrättsliga systemet bör visa auktoritativt ogillande oberoende av ogillandets preventiva verkningar. Med andra ord: hur betydande anser man straffets symboliska, expressiva värde som sådant vara i egenskap av återspeglare av det värdesystem som råder i samhället?

Det faktum att man med det straffrättsliga systemet strävar till att utforma och upprätthålla moraliska och sociala normer ställer samtidigt ett legitimitetskrav på detta system: medborgarna bör uppleva att det straffrättsliga systemet fungerar godtagbart. Med tanke på legitimiteten är den centrala frågan i vilken grad sådana till rättvisemotiveringarna hänförliga principer som jämlikhet och proportionalitet de facto förverkligas inom straffrättskipning. Såsom ovan konstaterats bör dessa principer inte enbart uppfattas formellt. Materiella bedömningskriterier är viktiga

vid en bedömning av vilka fall som i relevanta avseenden är likartade eller vilket slags påföljd står i skälig proportion till ett visst brott.

Frågor som gäller kriminalisering och justering av straffskalor är särskilt aktuella i Finland och Norge, där man bereder en totalreform av strafflagen. Även i de övriga nordiska länderna är den ekonomiska brottsligheten i vid bemärkelse, eller något delområde av denna sektor (t.ex. ADB-missbruk), föremål för en vittomfattande kriminalpolitisk debatt. Därvid har man bland annat dryftat vilken andel det straffrättsliga systemet borde ha inom preventionen och kontrollen av detta slag av moderna lagöverträdelser.

Med straffrättens »ultima ratio«-karaktär kan man å ena sidan på ett övertygande sätt motivera att man tillgriper medel som i möjligast stor utsträckning utgör alternativ för straffrätten, såsom förvaltningsrättsliga och civilrättsliga styrningsmetoder. Å andra sidan kan man kräva att även det straffrättsliga systemet utvecklas så att det svarar mot den utmaning som allvarligt maktmissbruk eller andra lagöverträdelser av liknande slag ställer. De finländska och svenska planerna på att införa samfunds straffrättsliga ansvar utgör ett exempel på dylika strävanden. (En sådan form av straffansvar existerar redan i Norge och i Danmark).²⁶ Medlen för bekämpande av brott som begås inom samfund intar även i övrigt en viktig position i debatten.

Vid beredningen av strafflagsreformen har det visat sig att samtidigt som det finns en stark opinion för en utvidgning av sfären för straffbart beteende och för en skärpning av straffskalorna för vissa brott – är det svårt att uppnå enighet om motsvarande dekriminaliseringar och minskningar av straffhoten. Detta skulle å sin sida vara viktigt för att det straffrättsliga systemet skall kunna fungera i enlighet med de rationalitetskriterier som ovan uppställts.

Adress: Professor Raimo Lahti
Institutionen för straff- och processrätt
Helsingfors universitet
Regeringsgatan 11
SF-00100 Helsingfors
Finland

NOTER

1. Se närmare t.ex. *Inkeri Anttila - Patrik Törnudd*, *Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv*. Stockholm 1973, s. 17; *Raimo Lahti*, *Rikollisuus tutkimuksen ja päätöksenteon kohteena*. Lakimies 1976, s. 508-510.

2. Om begreppet kriminalpolitik och kriminalpolitikens innehåll jfr. med varandra t.ex. *Lahti*, *Rikollisuudesta johtuvien kustannusten vähentämisestä ja jakamisesta*. Oikeustiede II, 1972: 1, s. 223-297 (med en engelskspråkig sammanfattning) och *Dan Frände*, *Straffrättsdogmatik och kriminalpolitik*. Oikeustiede XVIII, 1985, s. 10-29.

3. Se t.ex. *Anttila - Törnudd*, a.a. s. 21; *Hannu Takala*, *Varför har det blivit aktuellt att diskutera straffsystemets ändamål*. I verket *Straff och rättfärdighet* (red. Sten Heckscher m.fl.). Lund 1980, s. 185-189.

4. Närmare t.ex. *Lahti*, *Idéutvecklingen beträffande kriminalitet och straffsystem*. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1979, s. 651-656.

5. Se t.ex. de riktlinjer som accepterades av *Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders* (Milan, 26 August to 6 September 1985): Guiding principles for crime prevention and criminal justice in the context of development and a new international economic order; Milan Plan of Action. Se även arbetspapper förberedda av sekretariatet för denna kongress om temat »Formulation and application of United Nations standards and norms in criminal justice«.
6. Brotsförebyggande rådet 1986 (BRÅ's informationssekretariat).
7. Genom förordning 147/1986 indrogs biträdande professuren i rättssociologi. I stället grundades en biträdande professorstjänst, vars undervisningsområde är folkrätt.
8. *Robert F. Meier*, Introduction. I verket *Theory in Criminology. Contemporary Views*. Sage Publications 1977, s. 8-9.
9. I sammanfattning se t.ex. *Lahti*, *Lakimies* 1976, s. 516-540.
10. Med anledning av det följande se vidare *Lahti*, *Kriminalität, Kriminologie und Kriminalpolitik in den nordischen Wohlfahrtsstaaten*. I verket *Kriminologische Forschung in der Diskussion: Berichte, Standpunkte, Analysen* (Hrsg. von Helmut Kury). Carl Heymanns Verlag 1985, s. 199-214.
11. Det ursprungligen på finska publicerade verkets 1. upplaga utkom år 1970 med titeln *Kriminologia*. Den finskspråkiga 2. upplagan är från år 1983: *Anttila - Törnudd*, *Kriminologia ja kriminaalipolitiikka*, Juva 1983.
12. *Anttila - Törnudd*, a.a. kap. VI-VIII; *Lahti* i verket *Kriminologische Forschung in der Diskussion*, s. 207-210.
13. Ur Veli Verkko's produktion i sammenfattning se *Risto Jaakkola*, *Veli Verkko och den första fasen i den finska kriminologin*. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab (NTFK)* 1984, s. 287-299.
14. *Ylikangas*, *Knivjunkarna*. Borgå 1985, kap. X, särskilt s. 264. (Verket publicerades ursprungligen på finska med titeln *Puukkojunkareitten esiinmarssi* år 1976; se särskilt s. 323).
15. Kommittébetänkande 1976: 72. Straffrättskommitténs betänkande. Band 1. Helsingfors 1978, s. 36-37.
16. Se t.ex. *Reino Sirén*, *Varkausrikollisuuden kehityksestä ja yhteydestä rakenteellisiin teki-jöihin 1950-1982*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 70. Helsinki 1984 (med en engelskspråkig sammanfattning).
17. Se t.ex. *Eckart Kühllhorn - Bo Svensson*, *Crime Prevention*. The National Swedish Council for Crime Prevention. Report no 9, 1982; *Hannu Takala*, *Uutta toivoa rikollisuuden ehkäis-lyyn*. Uusi Kriminaalihuolto 3/1985, s. 17-21.
18. Se t.ex. *Törnudd*, *Om planmässighet i kriminalpolitiken*. NTfK 1985, s. 276.
19. Se t.ex. *Osmo Lampinen*, *Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen hyödyntäminen poliittis-hallinnollisessa päätöksenteossa*. Suomen Akatemian julkaisuja 6/1985, Helsinki 1985; *Klaus Mäkelä*, *Sociologia ja lainvalmistelu*, *Lakimies* 1985, s. 218-226.
20. Kommittébetänkande 1985: 41. *Suunnittelujärjestelmien arviointityöryhmän mietintö*. Helsinki 1985. Se även t.ex. *Juha Vartola*, *Julkisen suunnittelun ajattelutavoista ja luonteesta*. Valtion koulutuskeskuksen julkaisusarja B nro 35, 1985.
21. Sådana organ existerar redan i Sverige, Danmark och Norge.
22. HEUNI Publication No 3. Helsinki 1984.
23. Om en omfattande filosofiska litteraturen må här hänvisas endast till artiklarna *Simo Knuuttila*, *Rangalstuksen justifioinnista oikeusfilosofiassa*. I verket *Studia Juridica* 1982. Oikeuden yleistieteiden laitoksen julkaisuja 2/1982. Helsinki 1983, s. 86-94; *Nils Jareborg*, *Strafets syften och berättigande*. *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1985, s. 1-17.
24. Se *Paavo Uusitalo*, *Samhällsplaneringens mål och medel*. Lund 1976, s. 216. Märk dessutom t.ex. *Georg Henrik von Wright*, *Filosofisia tutkielmia*. Juva 1985, s. 169-188 (Om rationaliteten i mål och medel).
25. Se närmare *Lahti*, *Current Trends in Criminal Policy in the Scandinavian Countries*. I verket *Scandinavian Criminal Policy and Criminology 1980-85*. Scandinavian Research Council for Criminology. Copenhagen 1985, s. 59-72; *samma*, *Punishment and Justice - A Finnish Approach*. ARSP, Beiheft Nr. 1985, s. 257-261; *samma*, *Zur Entwicklung der Kriminalpolitik in Finnland*. I verket *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck*. Berlin 1985, s. 881-892.
26. Genom lagändring 13.3.1986 (SFS 1986:118) har man i Sverige infört en straffrättslig på-följd avsedd för juridiska personer, företagsbot.